

власне відчуття успіху народжується у суб'єкта, який зміг перебороти свій страх, сором'язливість, розгубленість, утруднення та ін. Це значний крок в особистому розвитку людини, піднесення його на вищий щабель самовдосконалення. Ситуація успіху досягається лише тоді, коли особистість визначає цей успіх.

Таким чином, професійна діяльність соціального педагога – це сукупність емоційно-почуттєвих явищ, які пов'язані з когнітивно-аксіологічними та діяльнісними компонентами суб'єкт-суб'єктної взаємодії та істотно впливають на подальший розвиток професійного іміджу. Емоції проявляються у формі безпосереднього, пристрасного переживання, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб індивіда, і належать до процесів внутрішньої регуляції поведінки. Вони є суб'єктивною формою прояву потреб; спонукають і спрямовують діяльність особистості для їх задоволення. Залежно від саморозкриття соціальний педагог може регулювати свої емоції і виявляти потрібні для нього в певній ситуації чи по відношенню до співрозмовника. У манері саморозкриття кожної людини виокремлюються стійкі характеристики, які складаються із ціннісних орієнтацій та особистісних якостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варданян М.Р. Влияние позитивного индивидуального педагогического имиджа на успешность профессионального становления будущих учителей //Проблемы практической подготовки специалистов в условиях модернизации образования: Материалы межрегиональной научно-практической конференции (15 октября 2004., г. Тобольск). – Тобольск: ТГПИ имени Д.И. Менделеева, 2004. – С. 70 – 72.
2. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений / Л.Гозман. – М., 1987. – 216с.
3. Головнева И. Привлекательный имидж – как его создать /И.Головнева // Дайджест пед. идей и технологий. – 2001. – №3-4. – С.125 – 130.
4. Злобин А.Т. К классификации эмоций /А.Т.Злобин // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 96–99.
5. Калюжный А.А. Профессиональный имидж как инструмент педагогического влияния. /А.А.Калюжный. – Москва-Ярославль: Ярославский психологический вестник. – Выпуск 17. – 2006. – С. 96– 98.
6. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] /О.Л.Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
7. Макаренко Т.А. К вопросу о профессионально важных качествах социального педагога / Т.А. Макаренко // Современные технологии профилактики и коррекции нарушений поведения у детей и подростков: Сб. материалов регион. межвуз. конф. – Якутск: Изд-во ЯГУ, 2004. – С. 68 – 71.
8. Тлумачний словник французьких термінів. – М.: Культура і спорт, 1997. – С.34.

УДК 37.013.42

В.В. Петренчук

ФОРМУВАННЯ СОМОСТВЕРДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ ШЛЯХОМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкриваються актуальні для сьогодення погляди В.О.Сухомлинського на проблеми самоствердження підлітків у процесі соціалізації особистості.

The article focuses on the topical views of V.O. Sukhomlinskiy dealing with the problems of teenager's self-affirmation in the process of personality's socialization.

У сучасних умовах постіндустріального суспільства відбувається переміщення устремлінь психолого-педагогічного ідеалу від соціально-орієнтованої мети виховання та

освіти до індустріально-орієнтованої (конструювання людини для самої людини і тільки опосередковано для суспільства). При цьому немов би відбувається переміщення акценту з підготовки служіння суспільству на формування у підростаючого покоління відповідальності за долю суспільства і творити блага. Це неминуче висуває на перший план комплекс проблем, пов'язаних з визнанням самоцінності особистості, формування її самосвідомості, створення умов для її самоствердження та творчої самореалізації. Підлітковий або середній шкільний вік – один зі станів становлення особистості, період особливо активного формування духовного багатства людини, її моральної чистоти, фізичної досконалості, готовності до праці, здатності бути активним громадським діячем. Формування особистості – процес становлення людини під впливом тих суспільних відносин, в які вона вступає; опанування людиною системи знань, уявлень про світ, трудовими навиками.

Сучасні проблеми та соціальні зміни, які відбуваються у суспільстві, передбачають:

по-перше, виявлення причин деформації в розвитку підлітків, пошук засобів та методів їх усунення, зміни середовища в інтересах дитини;

по-друге, побудови адекватної системи виховання, яка буде направлена на розвиток адекватної особистості.

Під нормою розуміємо не середньостатистичний варіант розвитку (як всі), не відповідність якомусь зразку, не відсутність душевних захворювань, за критеріями психіатрії, не здатність людини до адаптації, а здатність особистості в своєму розвитку набувати соціальну сутність людини, яка несе в собі такі характеристики:

- ставлення до іншої людини, як до самоцінності;
- здатність до самовіддачі як умови або способу реалізації такого ставлення до інших людей;
- творчий характер життєдіяльності, здатність до вільного волевиявлення;
- можливість самому проектувати майбутнє;
- внутрішня відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим та майбутнім;
- прагнення до пошуку сенсу життя.

Оскільки людина – продукт активної та ініціативної взаємодії з довкіллям, то чим більше середовище вимагає від неї ініціативних дій, тим повніше вона реалізовує свої можливості розвитку. У контексті сучасних підходів самоствердження особистості може визначатись як процес її самовиховної активності, життєтворчості, в основі якого лежать самоповага, бажання і воля свідомо й активно впливати на створення умов своєї життєдіяльності та соморозвитку.

“Самоствердження – це реалізація первісних потенцій конкретної особистості, утвердження свого “я” завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері, – зазначає І. Бех, – стимулює її до самовдосконалення, самовиховання, обумовлює відповідні прояви у певних поведінкових ситуаціях, діяльності” [2: 60].

Шлях самоствердження особистості в процесі соціалізації в педагогічній науці був довготривалим та неоднозначним. Цією проблемою займалися філософи, теологи, психологи та педагоги. Першими, хто зацікавився питаннями самоствердження особистості в суспільстві, були І. Кант, Г. Гегель, Е. Нікітін, П. Тіліх та ін.

Психологічні процеси самоствердження шляхом соціалізації розкрито в роботах А. Адлера, Н.Битянова, Л.Бородіна, Л. Божович, І. Беха, Р. Вайта, К. Гольштейна, К. Хорні, які встановили, що феномен самоствердження особистості є не тільки суто інстинктивний, а такий, що характеризується актуалізуючими тенденціями, ефективною мотивацією та перспективами становлення особистості.

Значне місце відведено проблемам особистості у вітчизняній науці. Питанням особистісного підходу, потенційним можливостям людини, самоуспіху та здатності до самореалізації, самоактуалізації присвячена велика кількість наукових досліджень у галузі психології та педагогіки. (Т. Алексеева, Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, Б. Ельконін, І. Кон та ін.)

Крім того, в наш час ми маємо змогу познайомитись і вивчити теоретичну спадщину видатних діячів України, які були відкинуті в радянські часи, як буржуазні та націоналістичні, як не підходящі для радянських людей. Це праці Грінченка Б.Д., Винниченка В.К., Ушинського К.Д., Драгоманова М.П., Ващенко Г.Г.

Соціалізація забезпечується взаємодією таких факторів, як школа, сім'я, культурно-освітні заклади, релігія, народні традиції, неформальні об'єднання молоді. Вони забезпечують залучення школярів до культури та різних видів творчої діяльності. Головна тенденція полягає в тому, що особистість стає суб'єктом діяльності, виявляє активність і самостійність. Зокрема, привертають увагу дослідження в галузі соціалізації особистості в структурі її діяльності (Ільїн В.С., Куєвда В.Т., Філонов Г.М. та ін.).

Сім'я – головний інститут соціалізації підростаючого покоління. Цей інститут є персональне середовище життя і розвитку підлітків дітей, якість якого визначається низкою параметрів конкретної сім'ї. Яку б сторону розвитку дитини і підлітка ми не взяли, завжди з'ясовується, що головну роль в його ефективності відіграє сім'я. Сучасні дослідження сім'ї і сімейного виховання (О. Бодальов, І. Дубровіна, Е. Ейдемільер, О. Маллер, Н. Пезешкіан, В. Сатір, Ю. Хамяляйнен, В. Юстицький та ін.) засвідчують, що батьки і діти все більше потребують допомоги спеціалістів. Виховання батьків – міжнародний термін, який позначає допомогу батькам у виконанні ними функцій виховання власних дітей, батьківських функцій. Вказане поняття охоплює проблеми впливу сім'ї на формування особистості дитини та її розвиток у цілому, а також ставлення сім'ї до суспільства й культури. Виховний потенціал сім'ї – це її здатність реалізовувати функцію виховання. Виховний потенціал сім'ї складають комплекс факторів і умов, що визначають її педагогічні можливості: чисельність і структура сім'ї; морально-психологічна атмосфера і характер внутрішньосімейного спілкування; життєвий і професійний досвід батьків, рівень їхньої освіти і педагогічної культури; розподіл обов'язків у сім'ї; організація сімейного дозвілля, сімейні традиції; взаємозв'язок сім'ї зі школою та іншими соціальними інститутами. [11: 146-148]. За даними соціології, до 25% сімей у наш час не можуть виховувати дітей, а до 15%- формують правопорушників. Але решта нових сімей, це сім'ї, де дорослі прагнуть формувати особистість дитини, дисциплінувати її, допомогти їй в її індивідуальному розвитку. Такі батьки отримують від дітей емоційну близькість, розуміння, тобто допомагають ставленню людини в великому розумінні цього слова; люди з високими моральними якостями, патріотичними і громадськими почуттями. Інститути виховання сьогодні переживають кризу, в тому числі і школа. І проблеми її відомі. Цю кризу можна подолати тільки при серйозній державній підтримці. Деякі кроки в цьому напрямку держава вже робить. Введення в школі посад психолога, соціального педагога допоможе вирішенню проблем у вихованні, навчанні дітей та підлітків, в процесі їх соціального становлення. Тому тема соціалізації підлітка в межах сім'ї і за її межами набуває державного значення. Цією проблемою займалися ряд вчених. Зокрема, відомий психолог І.С.Кон вважає, що якою ми виховуємо особистість підлітка, так наступне покоління буде жити, працювати і відновлювати нашу державу.

Проблемами соціальної і психічної адаптації людини займалися доктор педагогічних наук А.В.Мудрик, психолог І.Д.Бех, відомий вчений і психолог І.С.Кон, професор Російської асоціації соціальних педагогів В.Г.Бочарова. Праці цих науковців є важливими в дослідженні цієї проблеми. Життя людини існує в багатогранному середовищі. Воно є єдністю біологічного і соціального, людського і індивідуального. Природне середовище оточує нас з моменту зачаття і все подальше свідоме життя. Але людина живе не тільки у природі, а і у суспільстві. Людина як суспільна істота є в той час же і біологічним організмом. У неї, як і у тварин, існують певні біологічні потреби, насамперед потреба в харчуванні, диханні, розмноженні, самозбереженні. Проте у людини біологічні потреби не є ні єдиними, ні пануючими в її житті. Це пояснюється перш за все тим, що в процесі спільної діяльності у людей формуються над біологічні потреби – в красі, в пізнанні світу, в усвідомленні сенсу свого життя, а також виникають такі якості, як великодушність, співпереживання, альтруїзм.

Іншими словами, в людей формується така якість, якої немає в світі природи, а саме – соціальність. Саме соціальними потребами, стимулами і мотивами визначається поведінка людей, а тому вони, як правило, панують над біологічними. Біологічне в людей завжди опосередковано соціальним. Ось чому соціальність і є сутнісною характеристикою суспільства. Отже, свідомість і мова, праця і соціальність є тими важливими чинниками, які якісно відрізняють суспільство від природи.

Всебічний розвиток людини як особистості, найвищої цінності суспільства, є метою освіти за Законом України "Про освіту", Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті, концепцією національного виховання, які акцентують увагу на ствердженні здорового способу життя, залученні до культури, вихованні активного громадянина незалежної держави. Реформування національної системи освіти передбачає не тільки засвоєння підростаючим поколінням загально визнаних норм моральної поведінки, а й розвиток творчого ставлення до їх вибору, готовності їх удосконалювати. Становлення нової демократичної, гуманітарно – орієнтованої моделі суспільного життя супроводжується зміною моральних, політичних, психолого – виховних настанов. Процес державотворення полягає у зміцненні громадянської злагоди в країні, прагненні до майбутнього, гідного молодого покоління України.

Пошуку гармонії дитячого життя в природному й соціальному середовищі присвятив свою педагогічну діяльність В.О. Сухомлинський. Природне середовище, відзначає він, є фоном духовного розвитку особистості, джерелом емоційного й інтелектуального життя, що є важливим для сприятливого протікання процесу соціалізації.

“Підлітки... Скільки тривог переживають матері й педагоги, вимовляючи це слово. Скільки книжок написано про таємничу душу підлітка, скільки дисертацій про отроцтво стоїть на бібліотечних полицях” [15: 283]. У підлітковому віці відбуваються настільки глибокі зміни в духовному житті людини, що багато явищ її пізнання, розумової праці, поведінки, взаємовідносин з тваринами, емоційного, естетичного і морального розвитку здаються вихователю незбагненими і таємничими. Досвідчені педагоги нерідко скаржаться: важко працювати з підлітками, щось таємниче, незрозуміле відбувається з ними. Підліток бачить те, чого ще не бачить дитина, він також бачить те, чого часто вже не бачать, вірніше, не помічає дорослий, бо багато речей для нього стають звичними.

«Підліток – це, образно кажучи, квітка, краса якої залежить від того, який догляд був за нею. Дбати про красу квітки треба за довго до того, як вона починає розкривати свої пелюстки», – так стверджував В.О.Сухомлинський у своїй праці «Народження громадянина» [15: 200].

Підлітковий вік – це нова, особлива сходинка на шляху до моральної зрілості. Важливим є те, щоб маленька людина переживала гордість за себе, лише за цієї умови в неї буде бажання стати кращою. Особливою турботою є те, щоб серце дитяче не озлоблялось, не робилося холодним, байдужим, жорстоким внаслідок фізичних засобів «виховання» ремінцем, потиличником, штурханом. Діти, виховані ремінцем, стають бездушними, безсердечними людьми. На свого товариша по школі піднімає руку тільки той, хто сам зазнав і продовжує зазнавати «принад» такого виховання.

Особливо відчутна гордість тоді, коли людина, мов у дзеркалі, бачить себе в іншій людині, тобто коли те добре, що є в ній самій, вона вкладає, в іншу людину. В.О.Сухомлинський казав: «Я завжди прагнув до того, щоб підліток віддавав краплинки своїх духовних багатств іншим людям, щоб відносини дружби, товариства, братства будувалися на тісному переплетінні духовного спілкування особистостей». Обмін духовними багатствами, передача їх з розуму в розум, із серця в серце – теж тонка сфера особистого життя, включається в колективні відносини. Запобігання замкнутості, відособленості, особистого духовного світу є одним із засобів уникнення егоїзму, зазнайства. Досягти цієї виховної мети не так легко, як здається на перший погляд. Логіка навчального процесу криє в собі небезпеку замкнутості й відособленості, бо в школі на кожному кроці підкреслюється (інакше неможливо): досягай успіху власними зусиллями, не надійся на когось, адже

наслідки розумової праці оцінюються індивідуально. Щоб шкільне життя було пройняте духом колективізму, воно не повинно вичерпуватись уроками. Багатство інтелектуального життя колективу поза уроками – важлива умова взаємного обміну духовними багатствами.

«Колектив наших вихованців, – наголошував Василь Олександрович, – є не тільки зібрання молоді, це насамперед осередок, який має всі особливості, права і обов'язки будь-якого іншого – колективу» [16: 4].

Шкільний колектив – це школа громадянства, образно кажучи, – це те гніздо, з якого молодий птах вилітає в самостійний політ. В підлітковому віці є хороше й погане. Хороше – це непримиренність до зла; бурхлива емоційна оцінка зла – ненависть, відраза до всього, що принижує уявлення підлітка про ідеал добра, правди, краси. Видатний педагог Сухомлинський закликав: «Як дорогоцінну святиню треба берегти в юних серцях цей вогник непримиренності до зла. Не намагайтесь погасити спалах юної непримиренності, не прагніть до того, щоб у всіх випадках життя підліток спочатку добре все обміркував, зважив, а вже потім вирішив, що йому робити – любити чи ненавидіти, захоплюватися чи обурюватися, втручатися в хід подій чи бути байдужим спостерігачем. Треба вчити молодь жити, а це означає передусім вчити ніколи не бути спокійним» [15: 322].

Антонець М.Я. у монографії “Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського” зазначає “Погляди В.О. Сухомлинського на проблему виховання особистості у колективі найбільш повно відображені у такому педагогічному переконанні павлицького гуманіста: “Колектив тільки тоді стає виховною силою, коли духовне життя дитини розвивається в декількох колективах, кожному з яких одержує розквіт та чи інша сторона її особистості – здібності, громадянська активність, інтерес до науки, знань, мистецтва”. На запитання “Чому це так?” вчений дає досить переконливу й обґрунтовану відповідь “Тому, що духовне життя людської особистості винятково багатогранне, і його неможливо “охопити” діяльністю якогось одного колективу. В одному колективі учень розкриває себе як громадянин, в другому б’є ключем інтелектуальне життя, третій “шліфує” ту творчу здібність, яка яскравіше, помітніше всього проявляється в людині. Майстерність і мистецтво виховання полягають у гармонії колективів. У такій гармонії, яка відкрила б буквально в кожній дитині її творчу жилку – природний задаток є в кожній людині, і найважливіше завдання виховання полягає нині в тому, щоб кожний знайшов себе” [1: 36-37].

Важливою суперечністю отроцтва, яку виділяв В.О. Сухомлинський, коли підліток хоче бути хорошим, прагне до ідеалу і водночас не любить, щоб його виховували. Потрібно знайти таку стежку до юного серця, щоб воно захопилося справжньою моральною красою, щоб у ньому пробудилося здивування, благоговіння перед цією красою. Коли є ці почуття, тоді думка, що узагальнює моральні правила, стає власним надбанням, здобутком власних духовних сил. Ця суперечність підліткового віку великою мірою визначається перебудовою мислення, яка відбувається в цей час. Дитяча образність, конкретність думки поступається місцем абстрактному мисленню. Підліток починає мислити поняттями, і це відкриває перед ним світ з нового, ніби незнайомого боку. Явища життя він намагається пізнати засобами логічного мислення, але у формальну логіку важко вкласти різноманітність, складність світу. Невмілі спроби проаналізувати те чи інше явище ведуть до прямолінійності суджень, а звідси – помилки, поспішні висновки й узагальнення, характерні для підлітків. Але в зв'язку з тим, що предметом пильної уваги підлітка є вже не тільки речі поза ним, а й він сам, то занадто прямолінійні, поспішні висновки він робить і про самого себе, перебільшуючи то свої достоїнства, то свої недоліки.

Романтична захопленість і грубі вихватки, «моральне невігластво», захоплення красою і іронічне ставлення до краси – ці суперечності підліткового віку завдають багато неприємностей учителям і батькам. Дехто з батьків і вчителів висловлює думку, нібито бажання що-небудь поламати, зіпсувати, когось набити взагалі властиве природі підлітка. Це глибока помилка: жорстокість ніколи не була властива людській природі. Без романтики немає культури почуттів. Але романтична захопленість підлітка ніби вступає в суперечність

з його інтелектуальним життям. Романтика аналізується думкою. Поруч з явищами навколишнього світу підліток прагне осмислити і власні почуття. Він критикує їх. Він соромиться своїх почуттів, боїться, щоб його не вважали надто чутливим. Тонкі, добрі, людяні почуття здаються йому чимось дитячим, а з усім дитячим йому хочеться якнайшвидше розлучитися. У явищах людського духу, які дивують, захоплюють його, він не вміє розглядіти тонких почуттів. Підліток відчуває приплив фізичних сил, йому хочеться утвердити себе в діяльності, яка залежить від фізичної стійкості, витривалості. Якщо вихователь хоч на хвилину забуде про культуру емоційного виховання, то підлітки можуть швидко розгубити набуте в дитячі роки.

Такі суперечності підліткового віку. Вони не є чимось фатальним. Їх неможливо обійти або зовсім усунути. Умілою виховною роботою вони згладжуються, послаблюються, невмілою – поглиблюються, загострюються, приводять до конфліктів. Загальною їх особливістю є невідповідність між бажанням, прагненням до самоутворення і невмінням його здійснювати. «Щоб суперечності підліткового віку не призводили до конфліктів і зривів, треба виховувати в молодого громадянина зрілість думки, ідейну цілеспрямованість і стійкість», – говорив В.О.Сухомлинський [15: 339].

Ці проблеми актуальні і сьогодні. І тому, потрібно зважати на твердження педагога. Перед поколіннями, що вступають нині в життя, є ще багато зла: лінощі, невігластво, емоційне безкультур'я, егоїзм – все це, на жаль, ще є довкола нас. Потрібно вселяти в юні серця добро, адже добро в наші дні – це не тільки творення щастя й радості своєму ближньому, а й непримиренність до зла. В цьому віці у більшості дітей завищена самооцінка. Ні в якому разі не потрібно принижувати підлітків, уникати нагадувань про те, що вони ще діти, це може привести до озлобленості та поганого ставлення до вчителя, негативне копіювання дорослих (паління, вживання алкоголю, вживання нецензурних слів та інше). Не відокремлювати на "хороших" та "поганих" учнів, щоб не втратити довіру у так званих "поганих" і не настроїти дітей один проти одного. Звертаючись до колег, Сухомлинський радив: "Бережіть дитячий вогник допитливості, жадоби до знань... Винагороджуйте кожний успіх, кожне подолання труднощів заслуженою оцінкою, та не зловживайте оцінками. Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – в самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачайте цей ґрунт, без цього немає школи" [15: 176]. Заохочувати прагнення до самостійності, по можливості не втручатися у взаємовідносини між дівчатками та хлопцями. При проведенні різних конкурсів, змагань, художньої самодіяльності і т. п. Залучати всіх учнів за їхніми здібностями. Не забувати про індивідуальний підхід до кожної дитини. Поважати їхні інтереси, субкультуру, нові прагнення щодо популярної музики, дружбу між підлітками, але не слід недооцінювати негативний вплив "поганих" друзів, але варто уникнути відвертої незадоволеності та критики цих зв'язків.

Придбання досвіду колективних взаємин безпосередньо позначається на розвитку особистості підлітка. У колективі розвивається почуття боргу і відповідальності, прагнення до взаємодопомоги, солідарності, звичка підкоряти особисті інтереси, коли це потрібно, інтереси колективу. Думка колективу однолітків, оцінка колективом вчинків і поведження підлітка для нього дуже важливі. Як правило, суспільна оцінка класного колективу значить для підлітка більше, ніж думка вчителів чи батьків, і він звичайно, дуже чуйно реагує на дружний вплив колективу товаришів. Тому пред'явлення вимог до підлітка мають бути зваженими та продуманими. Прислухаємось до слів Василя Олександровича. Він писав: "Все більш глибоке розуміння дитини це і є її виховання". Дитинство – "це особливий світ, який ні з чим не порівняєш. Треба знати його, але цього мало. Потрібно вжитися в світ дитинства; якщо хочете, в кожному вчителеві повинна сяяти й ніколи не гаснути маленька іскорка дитини" [15: 429].

У формуванні активності й самостійності підлітка важливу роль відіграють стосунки з дорослими. У цей період не слід нехтувати рекомендаціями типу: "Ти вже не маленький,

повинен сам розуміти", "Сам зроби". Активізація сил підлітка буде ефективнішою за умови, якщо дорослі не залишатимуть дитину сам на сам, а тактовно керуватимуть її діями. Водночас керівництво не повинно зводити нанівець активність і самостійність підлітка, принижувати його гідність, стримувати позитивні прагнення. Зробивши щось не так, підліток часто не визнає своєї помилки, виявляє впертість, намагається будь-що виправдатися, хоча помилка очевидна і для нього самого. Іноді така риса виявляється і в старшому підлітковому та молодшому юнацькому віці. Цю складну психологічну особливість треба обов'язково враховувати у стосунках з підлітками. Слід створювати умови, за яких підліток пережив би недоречність свого вчинку, його непотрібність або й шкідливість, але вимагати прилюдно обіцянки, що подібне "більше не повториться", мабуть, не завжди доцільно. Хоча підліток уперто не визнає своєї провини, це не означає, що він не відчуває її. Найчастіше він розуміє і глибоко переживає свою провину, але прилюдно визнати не може – це для нього рівнозначне самознищенню.

Найголовніше, щоб завоювати довіру і повагу підлітків, щоб уникнути негативних сторін дорослості, треба поважати індивідуальність кожної дитини, підтримувати їхнє прагнення до самостійності, а також завуальовувати "виховні впливи". У зв'язку з тим, що в підлітковому віці діти думають лише про себе, ігнорують іншими поглядами. У зв'язку з цим, слід розвивати підлітків відчуття турботи про інших людей, вміння входити в положення інших. Про це свідчать спогади вчительки Павлівської школи Л.М. Шевченко, яка згадує, що " ...одного разу влітку помітили у винограднику маленькі сліди. Діти захвилювалися, адже звикли, що найсмачніші грона винограду дозрівають для тих, хто першого вересня вперше переступить поріг школи, звичайно, повідомили Василя Олександровича. Він ледь помітно стривожився і сказав, коли знайдете викрадача, не говоріть йому нічого, а приведіть відразу до мене. Діти незабаром спіймали викрадача, малого ласуна, і привели до директора. Виявилося, що він – з новеньких. Приїхав хлопець до бабусі з північних країв, жилося їм звісно нелегко. Ніхто не знає про що говорив з ним тоді Василь Олександрович, тільки з того часу часто бачили їх поруч. Якимось довідався директор про давнє хлоп'яче бажання мати велосипед і пройнявся його мрією про далекі мандрівки. Яким щасливим був хлопчина, коли одержав у подарунок від Василя Олександровича омріяний, блискучий, найкращий у світі велосипед. Дитина змінювалася на краще вливалася у шкільний колектив, вчилася поважати і рахуватися з ним"[17: 90].

Ми переконуємося, що соціальна адаптація формується шляхом підтримки учнів з неблагополучних сімей, сиріт; залучення їх до життя класу, до активної участі в позакласних заходах дітей, яким важко знайти спільну мову з ровесниками, замкнених у собі або флегматичних. У виробленні виховного підходу слід зважати на те, що у підлітків існує дві системи взаємин: з ровесниками і дорослими, в яких він по-різному виявляє себе. Так, вдома підліток буває тихим, слухняним, а в колі ровесників – лідер, ініціатор, тощо.

У самоствердженні підлітків головну роль відіграє праця, хоч значення пізнання і спілкування не зменшується. За допомогою спілкування здійснюється взаємодія людини з іншими людьми, групами і колективами. Поза між особистісним спілкуванням неможливе формування людини як особистості суб'єкта діяльності, індивідуальності. Нагадаємо також і про такий шлях засвоєння дорослості, як у безпосередньому контакті з дорослими, у спільних з ним справах, заняттях і праці.

Прослідковується самоствердження учнів у процесі оволодіння основами наук. Зацікавити дітей своїм предметом, тоді вони самі захочуть пізнавати все більше цікавого та нового, бо в кожного учня є природна допитливість. Це ще довів Г. Харлоу зі своїми учнями, провівши експеримент на мавпах: вони самі без заохочення розв'язували головоломки, цим було доведено, що і мавпи мають природну допитливість.

Отже самоствердження – це процес устремління людини до високої оцінки своєї особистості та викликана цим устремлінням поведінка. Самоствердження може займати в структурі потреб людини рядове та домінуюче положення. За певних умов потреба в самоствердженні може стати не тільки домінуючою, але й ненасиченою. Такий характер

самоствердження створює специфічну направленість особистості – суто особисту. Самоствердження може досягатись різними шляхами: шляхом реальних досягнень у певній діяльності, або шляхом створення ілюзорності досягнення, коли суб'єкт намагається здаватись такою людиною, яким би йому хотілось бути, хоча в дійсності таким не є. Спосіб самоствердження залежить від характеру та змісту особистості, а також її можливостей та здібностей. Самоствердження підлітків у процесі соціалізації відбувається під впливом факторів відомих у соціальній педагогіці: школи, сім'ї, засобів масової інформації, суспільних об'єднань, забезпечується сукупністю напрямків педагогічної діяльності, що сприяє засвоєнню соціального досвіду, розвитку самосвідомості та здатності до самовизначення цієї категорії дітей із урахуванням їхнього віку та способу життя. Педагогічний вплив на відміну від інших факторів завжди цілеспрямований. Особливості соціалізації підлітків пов'язані з характерним для цього віку становленням самосвідомості. Тому саме в старшому шкільному віці відбувається формування самооцінки, реалізується потреба у самовизначенні та самоствердженні. Умови соціалізації підлітків створюються основними напрямками педагогічної діяльності, які забезпечують засвоєння дітьми соціального досвіду, такими умовами є: організаційно-педагогічні, які забезпечують поєднання педагогічного впливу з іншими факторами соціалізації підлітків; психолого-педагогічні, які передбачають координовану роботу шкіл, сім'ї, психологічних служб, спрямовану на вивчення особистості підлітків, на створення індивідуальних програм виховання й самовиховання, на надання необхідної психолого-педагогічної допомоги і корекцію негативних моделей поведінки; соціально-педагогічні, які створюють передумову для засвоєння соціального досвіду підлітками, залучення їх до культури, розвиток творчості, формування моральності й суспільної активності. Особистісне самоствердження має ціннісно-смыслову природу, активне визначення своєї позиції відносно суспільно виробленої системи цінностей, вироблення на цій основі сенсу свого особистого існування; придбання людиною своєї ціннісно-смыслові едності та її реалізація є визначення себе в світі, в суспільстві – самовизначення. Особистісне самоствердження лежить в основі процесу самоствердження в старшому підлітковому та юнацькому віці, воно визначає розвиток всіх інших видів самовизначення (соціального та професійного).

Обґрунтована нами сукупність педагогічних умов соціалізації підлітків забезпечує позитивне протікання даного процесу в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко М.Я. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: монографія. – К.: Вища школа, 2008. – 247 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003.
3. Бех І.Д. Психологічні особливості розвитку моральних властивостей особистості // Радянська школа, 1987 – № 12. – С. 11-15.
4. Богуш М. Педагогічні виміри В. Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: Монографія. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2008. – 272 с.
5. Безкоровайна О.В. Особистісне самоствердження: теоретичні підходи і практика реалізації // Шлях освіти, 2009. – № 2. – С. 10-14.
6. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
7. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – К., 1994.
8. Дем'янюк Т.Д., Бех І.Д. та ін. Духовно-моральне виховання особистості: індивідуальний підхід. Навчально-методичний посібник. – Київ-Рівне.: Волинські обереги, 2008. – 111 с
9. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень – К.: Юніком Інтер, 2008. – 1040 с.
10. Закон України “Про освіту ” (з доповненнями). – К., 1996.
11. Закон України “Про загальну середню освіту”// Освіта України. – 1999. – 23 червня – С. 5-8.
12. Литвиненко С.А. Основи соціально-педагогічної діяльності: Навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закладів. – Одеса: ПНЦ АПН 2007. – 187 с.
13. Макаренко А.С. Книга для батьків / Лекції про виховання дітей. – К.: Рад. школа. – 1972.

14. “Обережно дитина!” В.О. Сухомлинський про важких дітей: тем. збір. / упорядник Т.В. Філімонова; за наук. ред. проф. О.В. Сухомлинської. – Луганськ: Державний заклад “Луганський національний університет ім. Т.Г. Шевченка”, 2008. – 264 с
15. Програма навчання та виховання молоді Рівненщини на 2008-2020 рр. РОІППК. – м. Рівне. – 2008.
16. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3.
17. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – К., 1971.
18. Шевченко Л.М. Залишив нам сад незвичайної духовної краси // Педагогічний вісник. Науково-методичний щоквартальний журнал Кіровоградськ ОІППО. – 2008. – № 1-2 (5-6). – С.90-91.

УДК 37.013.77

І.С. Попович

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОЧІКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню психологічної сутності соціально-психологічних очікувань. Розглянуто взаємозв'язок соціально-психологічних очікувань з такими складовими самосвідомості особистості як самооцінка, рівень домагань, рефлексивність. Акцентовано увагу на орієнтувальній та регулювальній функціях очікувань.

The article is devoted to the research of psychological essence of social and psychological expectations. The interrelation of social and psychological expectations with such components of the consciousness as self-estimation, the level of aspiration, reflexivity is observed. The attention is focused on rough and regulating functions of expectations.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку незалежної держави однією з найважливіших залишається проблема духовності, всебічного розвитку громадянина України як соціально активного її будівничого, творця самого себе, з належними настановленнями, ціннісними орієнтирами, високою культурою поведінки.

Якісно нова соціально-психологічна ситуація зумовлена складністю та суперечністю перебігу процесів політичного, економічного, суспільного і духовного життя українського суспільства. Для розв'язання актуальних проблем сьогодення першочерговості набуває питання розвитку національної освіти, спроможної забезпечити державу високоосвіченими, інтелігентними, соціально зрілими та творчо спрямованими фахівцями – гідними громадянами нашого суспільства.

Процес розбудови національної освіти, що здійснюється відповідно з вимогами Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти України в ХХ ст., Державної національної програми “Освіта (Україна ХХІ століття)” неможливий без урахування вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної спадщини.

Так, у Державній національній програмі “Освіта (Україна ХХІ століття)” наголошується, що навчально-виховний процес повинен здійснюватись на національному ґрунті, в “органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями”. У зв'язку з цим на науково-обґрунтовану оцінку заслуговують ідеї, погляди, концепції визначних культурно-освітніх діячів, педагогів, психологів, серед яких вагоме місце займає постать В.Сухомлинського. Творчість В.Сухомлинського збагатила науку новими положеннями, думками, гуманістичними ідеями.

У контексті цих завдань закономірним є посилення уваги сучасної соціально-психологічної теорії до дослідження суб'єктивної реальності людини, до її гуманістичної сутності. Особливе місце в цих дослідженнях посідають соціально-психологічні очікування.